

Охріменко Іван Миколайович,
професор кафедри юридичної
психології Національної академії
внутрішніх справ, доктор юридичних
наук, доцент;

Охріменко Світлана Станіславівна,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії з
проблем експертно-криміналістичного
забезпечення ННІ № 2 Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук

ПРОВОКАЦІЇ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМУ

Одним із важливих чинників психологічної безпеки працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування, на яких покладено обов'язки з організації роботи щодо запобігання та протидії проявам корупції, що вимагає перебудови стереотипів соціальної поведінки, є здатність протистояти різного роду провокаціям.

Провокація може бути однією дією або низкою взаємопов'язаних дій, що мають на меті викликати реакцію тих, кого провокують [1]. Водночас академічний тлумачний словник української мови коментує цей термін як навмисні дії проти окремих осіб, організацій, держав тощо з метою штовхнути їх на згубні для них вчинки [2]. У психологічних джерелах провокація нерідко розглядається як метод психологічного впливу [3]. Звідси можна стверджувати, що провокаційні дії проводяться з метою штучного створення складних обставин або негативних наслідків для об'єктів впливу. Низка різноспрямованих провокаційних дій дозволяють визначити взаємозв'язки, а також силу і принципи їх дієвості між тим кого провокують і його оточенням. Провокаційні дії визначають поріг сприйнятливості особи, яку провокують, до подразників й сили таких подразників.

У продовження окреслених питань варто навести перелік найбільш поширених провокаційних дій, що доволі часто спрямовані на працівників органів державної влади, а саме:

- залякування, дискредитація, шантаж, психологічний тиск;
- негласна перевірка спецслужб чи дії правоохоронних органів;
- наказ про виконання незаконних дій з боку керівництва;
- позичання в борг;
- пільги при здійсненні торгівельних операцій;
- надання послуг з метою створення ситуації залежності;
- пропозиції просування по службі;
- спонсорська допомога;
- тиск на політичну свідомість;

- політична агітація;
- статево-рольова поведінка;
- нав'язування інтимних стосунків;
- нав'язування дружніх стосунків;
- надання неправомірної вигоди, дарування подарунків тощо.

Як бачимо, спектр впливів провокаторів (подразників) на поведінку працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування доволі великий. Значний показник штучно побудованих ситуацій (корупційних ризиків) припадає на створення та усвідомлення спокуси, що виявляється в наданні певних послуг, нав'язуванні інтимних чи дружніх стосунків, неправомірної вигоди, подарунків, просування по службі тощо. З огляду на такі прояви цілком упевнено можна говорити про закономірності людської сутності та певні особистісні детермінанти корупційної поведінки державних службовців, а отже – й піддатності провокаційним діям. Серед найбільш типових рис особистості, яка може стати жертвою провокаційного та/або шантажуючого впливу, слід виділити:

- неадекватна, завищена самооцінка працівника, пихатість;
- стереотипне мислення;
- нестриманість у спілкуванні, довірливість;
- невміння передбачувати наслідки своїх вчинків;
- навіюваність, конформізм, безвілля;
- підозрлість, зневіра в людях;
- неспроможність розуміти розвиток ситуації та вчинки людей;
- невіра, що кожен може стати об'єктом провокуючого впливу та ін.

Поряд із цим, можна виокремити організаційно-психологічні аспекти поведінки працівників органів державної влади, що здатні викликати провокаційні дії з боку зацікавлених осіб, а саме: прорахунки самопрезентації; девіантна та адиктивна поведінка; необережні і необдумані висловлювання на адресу професійного оточення та клієнтів; упущення в службовій діяльності; прямі корупційні діяння; зниження порогу відчуття безпеки та втрата пильності; завищена самооцінка; недостатня кваліфікація дій безпосереднього керівництва; демонстративне порушення законності; стрес, психічна неврівноваженість; прояви агресії й ін. Зрозуміло, що наведене не становить вичерпного переліку, проте демонструє передбачуваність особистості в силу аналогічних проявів.

Щодо діяльності спецслужб та правоохоронних органів провокацією, у чистому вигляді, буде все те, що може потягнути за собою відповідальність працівника органу державної влади і чого він без такого «спонування» не міг вчиняти. Проте актуальністю набуває питання, чи можна в принципі використовувати провокацію в протидії корупції? У багатьох країнах на це питання дано категоричну стверджувальну відповідь [4]. В іншому випадку провокацію розглядають як безперечно неприпустимий засіб [5].

Якщо бути формально послідовним, то провокація, насамперед, має бути офіційно та законодавчо визнаватися тактичним засобом [6, с. 160], або незаперечно заборонена без будь-яких винятків. Так, безумовно, кримінальний закон передбачає відповідальність за провокацію підкупу, тобто дії службової особи правоохоронного органу з підбурення особи на пропонування, обіцянку чи надання неправомірної вигоди або прийняття пропозиції, обіцянки чи одержання такої вигоди, щоб потім викрити того, хто пропонував, обіцяв, надав неправомірну вигоду або прийняв пропозицію, обіцянку чи одержав таку вигоду (ч. 2 ст. 370 КК України) [7]. У той час, щоб не змішувати засіб діяльності протидії корупційним проявам з можливістю викриття особи у вчиненому нею протиправному діянні за “конкретною інформацією”, доцільно встановити, що дані, які отримуються в результаті аналогічних дій не можуть слугувати безпосередньою підставою для притягнення працівника органу державної влади або органу місцевого самоврядування до кримінальної відповідальності. Складності викриття хабарників загальновідомі, тому в діяльності правоохоронних органів використовується операція «затримання на місці злочину». І з цього приводу правильним буде стверджувати, що операція із вручення вимагачу предмета неправомірної вигоди – тільки закріплення доказів уже вчиненого злочину [8, с. 309]. У типових справах щодо провокацій Європейський суд з прав людини нерідко зазначає, що під час здійснення спеціальних слідчих дій виникає ризик підбурювання з боку поліції. А тому межі їх застосування мають бути чітко визначені.

У продовження зазначимо, що ступінь ураженості працівника органу державної влади щодо провокацій повинен нейтралізуватися знанням та розумінням таких принципових позицій:

– спектр можливих подразників на поведінку працівників органів державної влади;

– засоби можливого психологічного впливу на фахівця;

– об’єкти впливу як жертви провокаційних дій;

– типологія провокаторів та їх характеристики;

– умови забезпечення ефективної протидії провокації;

– наявність прийомів запобігання та протидії провокації тощо.

Отже, умови запобігання та протидії впливам на працівників органів державної влади різноманітні. Це професійна підготовленість, психологічна стійкість, практичний досвід та, перш за все, – суворе дотримання закону. Саме ігнорування вимог законодавства, легковажність та нерозсудливість у своїх рішеннях та вчинках роблять його уразливим щодо впливу різних провокаційних дій.

Список використаних джерел

1. Провокація. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA%D0>.

2. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/provokacija>.

3. Герасимов И. Провокация, как метод психологического влияния. URL: https://nrpsy.ru/vliyanie_provokacia.html.

4. Хабар від агента. Де закінчується спецоперація й починається провокація? (досвід ЄС). URL: <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/81653/>.

5. Спіймані корупціонери люблять доводити, що їх «спровокували» (досвід США). URL: <http://texty.org.ua/pg/article/editorial/read/82088/>.

6. Карпов Н. С. Криминалистическое изучение преступной деятельности, средств и методов борьбы с ней (данные эмпирических исследований). Киев : Нац. акад. внутр. дел Украины, 2004. 218 с.

7. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

8. Бахин В. П. Преступная деятельность: понятие, характеристика, принципы изучения : учеб. пособие / Н. С. Карпов, П. В. Цымбал. Киев : АДПС України, 2001. 274 с.

Полях Анатолій Михайлович,

професор кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОЇ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

Корупція є однією з найважливіших проблем кінця ХХ – початку ХХІ століття, розв’язання якої для багатьох країн є надзвичайно актуальною справою.

У міжнародній практиці існує безліч підходів до протидії корупції, як успішних, так і невдалих, як забезпечених великим обсягом та спектром ресурсів, так і розрахованих на умови, за яких ресурси є обмеженими. Тому при організації протидії корупції потрібно ретельно вивчати слабкі сторони організації цієї боротьби та робити відповідні висновки.

Ні для кого не є таємницею, що корупція в сучасних умовах стала чинником, який реально загрожує національній безпеці нашої країни. Це явище негативно впливає на різні сторони суспільного життя: економіку, політику, управління, соціальну і правову сфери, громадську свідомість та міжнародні відносини. Тому запобігання та протидія корупції завжди перебувають під пильною увагою держави. На сьогоденнішому етапі розвитку нашої країни подолання корупції є одним із пріоритетів для українського суспільства.

За висновками неурядової міжнародної організації по боротьбі з корупцією та дослідженню рівня корупції по всьому світу Transparency